

Mitjans de comunicació de masses

1 Un nou paradigma comunicatiu

La comunicació no és una novetat, els humans sempre s'han comunicat i han tingut la necessitat de fer-ho. La gran capacitat comunicativa que té l'espècie humana és un dels seus trets més característics. És a través de la comunicació com els humans es construeixen, es relacionen i es legitimen enfront d'altres. Per això, la comunicació és una condició de possibilitat de l'espai públic, ja que és l'àmbit on es desenvolupa el debat públic, en el que poden sorgir les idees i les opinions, i apareixen les individualitats.

La interrelació natural cara a cara té unes grans limitacions biològiques que impossibiliten que un determinat missatge pugui comunicar-se a molta gent; els seus handicaps més destacables són la limitació en la distància i en el temps. La vista, l'oïda, l'olfacte, el tacte i el gust són receptors d'informació, i el seu funcionament depèn de la distància i de la coincidència en el temps entre l'emissor i el receptor, només podem percebre objectes que estan presents físicament a una curta distància. En la comunicació natural l'espai públic està limitat pel nostre entorn vital, aquell que coneixem i ens influeix; les seves fronteres no poden anar més enllà de les relacions humanes que s'estableixen dins d'unes limitacions geogràfiques i temporals.

La comunicació de masses és, en canvi, un fenomen recent que consisteix en el fet que una determinada informació pugui arribar a una gran quantitat de gent. Aquest tipus de comunicació només és possible amb la utilització d'un mitjà tècnic (el llibre, la premsa, la ràdio, la televisió, el cine...). Les diferents tecnologies aplicades a la comunicació ens han permès comunicar-nos a una distància espacial cada vegada més gran. Els artificiosos canals de comunicació també superen la limitació del temps, l'emissor i el receptor no cal que coincideixin en el temps per a poder comunicar-se.

Marshall McLuhan al 1967 considera que amb l'aparició de la tecnologia electrònica comença una nova era en l'ésser humà. La ràdio i sobretot la televisió són els mitjans que trenquen amb el predomini de l'ésser humà tipogràfic. L'escriptura havia imposat el predomini del sentit de la vista sobre els altres, un mitjà que va promoure la destribalització i el pensament lineal i seqüencial. Per a McLuhan, l'era de l'electrònica va significar l'autèntic trencament amb l'era tipogràfica. Aquests nous mitjans potencien característiques comunicatives que la tipogràfica no podia proporcionar i representen un retorn a l'època tribal. Els humans amb aquests nous mitjans poden viure immediatament els fets, retornar a una comunicació oral i restituir a l'individu la totalitat de les seves sensacions.

En aquest treball considerarem que el canvi de paradigma de la comunicació de masses més decisiu és l'aparició de la tecnologia digital; la tecnologia electrònica no representa un canvi tan radical. El motiu és que els primers mitjans de comunicació de masses —la premsa, la ràdio i la televisió— són poc interactius i verticals. En aquests primers mitjans la comunicació és "monològica". L'emissor i el receptor no s'intercanvien els papers, el qui rep el missatge no pot interferir sobre el mateix missatge. En canvi, els nous mitjans digitals que comencen a aparèixer al final dels 80 són aquells que possibiliten una comunicació massiva interactiva i horitzontal. Mostrarem que, per això, ens trobem a l'inici d'una transformació radical de la comunicació de masses, que donarà lloc a una profunda modificació de l'espai públic.¹

Ara bé, davant aquest canvi comunicatiu no tots els teòrics de la comunicació han apostat per una model de ruptura. Scolari² distingeix dues actituds antagòniques:

- Continuïtat crítica: Han construït el seu enfocament a partir de l'herència crítica de l'Escola de Frankfurt. Neguen que hi hagi un canvi substancial, tant a nivell tecnològic com a nivell social.
- Discontinuitat acrítica: Consideren que la nova tecnologia digital aplicada a la comunicació marca una discontinuïtat amb el passat, una tecnologia amb

¹La ruptura entre els nous i vells mitjans, no ens ha de fer pensar que hi ha una única i clara frontera entre aquests mitjans. En primer lloc, perquè hi ha un procés de convergència entre diverses tecnologies de diversos mitjans. Avui, podem llegir un llibre o mirar la televisió en un entorn digital. En segon lloc, perquè les noves tecnologies mediàtiques no han substituït les anteriors, sinó que velles i noves s'han adaptat a diferents usos socials. Els llibres i diaris en paper continuen existint.

² Apud *Hipermediaciones*, p. 120-131

característiques molt diferents que provocarà canvis a nivell social molt profunds.

Maldonado en la seva obra *Crítica de la razón informática* (1997) se situa dins l'actitud de la continuïtat crítica. La seva posició s'adapta a la tradició de l'Escola de Frankfurt. És molt crític amb els qui pensen que les noves tecnologies poden ser una bona eina pel restabliment de l'espai públic. Per a Maldonado les relacions humanes en un àmbit purament virtual no poden ser comparades amb la comunicació natural cara a cara. Creu que hi ha molts problemes que dificulten la creació de comunitats virtuals autènticament polítiques: la identitat (persones que no són el que diuen ser), el llenguatge (les limitacions del diàleg en un entorn virtual), l'accessibilitat (no tots els ciutadans tenen accés a dispositius tècnics), homogeneïtat (en les comunitats virtuals no s'afavoreix la discussió entre idees diferents ja que s'estableixen relacions entre individus que tenen idees, interessos i gustos molt semblants).

Dins la discontinuïtat acrítica hi situarem pensadors com Negroponte, Castells i Lévy, els quals creuen que la nova tecnologia digital representa un nou paradigma comunicatiu amb grans repercussions en l'àmbit polític.

Per a Negroponte a *Being Digital* (1995) l'autèntic canvi comunicatiu es produeix amb la digitalització. Els elements que es traslladen deixen de ser àtoms i passen a ser bits. L'aparició dels bits facilita l'emmagatzement d'una gran quantitat d'informació que pot modificar-se, traslladar-se d'una forma molt ràpida i econòmica: "Un bit no tiene color, tamaño ni peso y viaja a la velocidad de la luz"³. La digitalització permet reduir quasi tota la informació a una seqüència numèrica d'uns i de zeros. La rapidesa i el preu reduït del moviment d'una gran quantitat d'informació permet que la comunicació esdevingui interactiva: "La evolución de la informática ha sido tan rápida que hace muy poco tiempo que disponemos de la suficiente potencia informática a bajo coste para usarla libremente facilitando así la interacción entre usuarios y ordenador"⁴

Manuel Castells també defensa que els nous mitjans de comunicació digital representen un canvi de paradigma en la comunicació: "[...] al final del siglo XX, hemos vivido uno de esos raros intervalos de la historia. Un intervalo caracterizado por la transformación

³ Negroponte N. *El mundo digital*, p. 28

⁴ Negroponte N. *El mundo digital*, p.111

de nuestra “cultura material” por obra de un nuevo paradigma tecnológico organizado en torno a las tecnologías de la información.”⁵ També per a Castells el que caracteritza i diferencia més aquest nou mitja de comunicació és la interactivitat. Els usuaris i els creadors d’informació poden ser els mateixos, els coneixements i la informació no tenen un emissor central a partir el qual s’escampa. En aquests nous mitjans, la informació es genera en una xarxa sense centre que es va retroalimentant a través dels mateixos usuaris. És una *autocomunicació de massa*, “de massa perquè té la capacitat d’arribar a tota la societat, fins i tot a les xarxes globals de comunicació; *auto* perquè els missatges els produeixen, reben, seleccionen i combinen individus o col·lectius que s’interrelacionen entre ells i amb bases de dades al conjunt de la xarxa.”⁶ La galàxia de McLuhan era un món de comunicació de sentit únic, la galàxia de Castells apareix quan l’audiència parla amb la seva pròpia veu. La nova galàxia no s’oposa a la ment tipogràfica, al discurs racional i seqüencial, ni tampoc és un retorn a l’època tribal, una nova forma d’oralitat, sinó que en ella conflueixen tot tipus de possibilitats comunicatives.

Dins aquest nou paradigma, la tecnologia de la comunicació no ha deixat de progressar, dels vells aparells receptors de la informació de bits, ordinadors pesats, estàtics i la majoria de vegades compartits, s’està passant a receptors petits, mòbils, adherits a l’individu. Això també està provocant un canvi important en la forma de comunicar-se: l’individu té en tot moment la informació que li proporciona la xarxa d’Internet al seu abast, i la possibilitat comunicar-se amb qui vulgui en el moment que vulgui, en el lloc que vulgui. La informació i la capacitat quasi il·limitada de comunicació ja no es troba en un punt fix, allunyat de l’individu; ara cada vegada més està en ell, cada vegada serà menys distingible de la seva pròpia forma natural de recordar, conèixer i comunicar-se. En la “comunicació mòbil el que és important no és la mobilitat (la majoria de trucades són de llocs fixos, com la llar, la feina o l’escola), sinó la connectivitat permanent”⁷.

Lévy en la seva obra *Cyberculture* (2007) també marca una ruptura molt important entre els primers mitjans de comunicació de masses i els nous. Allunyant-se de la tesis de McLuhan, defensa que la vertadera fractura de la comunicació instaurada per l’escriptura no apareixia amb la ràdio o la televisió, doncs aquests instruments de

⁵ Castells, M. *La era de la información*, p.59,60

⁶ Castells, M. *La democràcia en l’era d’internet*. Revista VIA. Núm. 12 (abril 2010), p.11

⁷ Castells, M. *La democràcia en l’era d’internet*. Revista VIA. Núm. 12 (abril 2010), p. 10

difusió no permeten la interacció. La connexió en xarxa dels ordinadors, internet, ens retorna a una situació anterior a l'escriptura. Internet ens possibilita un tipus d'interactivitat que només tenia la comunicació natural: "la interconexión y el dinamismo en tiempo real de las memorias en línea hacen de nuevo compartir el mismo contexto, el mismo inmenso hipertexto vivo, con los interlocutores de la comunicación."⁸ També assenyala la coincidència entre la plaça, l'entorn físic de la comunicació natural, i el ciberespai, l'entorn virtual de la comunicació de la xarxa d'Internet, en el fet que són entorn que constantment està modificant-se, que el mateix fet de transitar per aquests espais provoca uns certs canvis; "no nos podemos bañar dos veces en el mismo río informacional"⁹. Les noves tecnologies desenvolupen un model xarxa que ja es troba en l'entorn natural de tot grup social.

2. Un retorn a la societat xarxa

Les relacions humanes en un entorn natural, sense utilitzar cap tipus de tecnologia, es relacionen en forma de xarxa. Les comunitats humanes són grups de persones que estan més connectats entre sí que el que estan amb altres grups de persones que no formen part de la seva comunitat. Cada acció o actitud que realitza una persona influeix a una gran quantitat de persones; hi ha un efecte multiplicador. Les xarxes humanes han sorgit normalment d'una forma inconscient, sense cap disseny previ i sense la recerca de cap objectiu determinat. Estan constantment elaborant-se d'una forma dinàmica a partir dels nostres actes i dels actes dels altres. L'individu està dins d'una determinada xarxa, i està influenciat pel tipus de connexió i pel contacte. El tipus de connexió és l'estructura de la xarxa, els seus nodes i eixos. Aquesta estructura no és homogènia, com la xarxa de pescar, sinó que també té la seva estructura jeràrquica, no tots els nodes tenen la mateixa importància, el nombre de eixos per cada node és diferent. L'estructura és molt flexible i està constantment modificant-se. El contacte serà tota la informació que transita per la xarxa. James Fowler i Christakis han estudiat que les accions dels individus afecten no només als que tenen una relació directa entre ells sinó que pot afectar a molta més gent. Demostren que les persones estan influenciades i influeixen fins al tercer grau de connexió. De la mateixa manera com el moviment d'un nus d'una

⁸ Lévy P. *Cibercultura. La cultura de las sociedades digitales*, p.91

⁹ Lévy P. *Cibercultura. La cultura de las sociedades digitales*, p. 92

xarxa no només afecta als nusos que estan connectats directament amb ell, sinó que el moviment s'estén a una gran superfície de la xarxa. Christakis i Fower ens expliquen com una simple relació de parella influència a una xarxa social molt extensa:

“Lo importante fue comprender que las díadas se aglomeran para formar enormes redes de vínculos que se extienden hasta más allá del horizonte. La esposa de un hombre tiene una muy buena amiga que tiene un marido que tiene un compañero de trabajo que tiene un hermano que tiene un amigo, etcétera, etcétera. Estas cadenas se ramifican como rayos de luz formando estructuras muy intrincadas que atañen al conjunto de la sociedad humana. Al parecer, pues, la situación era mucho más complicada. Con cada paso que da, uno se aleja del individuo para integrarse en una red social y el número de vínculos con otros seres humanos y la complejidad de esos vínculos crecen y crecen a gran velocidad.”¹⁰

Les organitzacions humanes organitzades en xarxa tenen tres grans avantatges respecte el model centralitzat i vertical: la flexibilitat (s'adapten a entorns canviants), capacitat de supervivència (com que no compten amb un únic centre i poden operar utilitzant diferents nodes són difícils d'atacar), i l'escalabilitat (tenen capacitat d'expandir-se o reduir-se la mida). Per això “todos los sectores económicos y sociales, funcionando mejor que las grandes empresas organizadas verticalmente y que las burocracias centralizadas, y compitiendo favorablemente con ellas.”¹¹ Sennet amb el seu anàlisi del nou capitalisme també creu que l'estructura rígida del capitalisme social, caracteritzat pel fet de ser jeràrquic, evoluciona cap a un nou capitalisme molt més flexible amb la utilització del model xarxa en la forma del treball dins de les empreses¹² i també en la relació entre les empreses. Però les organitzacions humanes complexes organitzades en xarxa acostumaven a patir d'un inconvenient. El seu gran problema ha estat la coordinació i la gestió d'entorns socials complexos. El model jeràrquic i vertical possibilitava més eficàcia i més seguretat, “las redes se vieron superadas como sistemas instrumentales por organizaciones capaces de concentrar sus recursos en torno a

¹⁰ Christakis N. i Fower, J. *Conectados*, p. 11,12

¹¹ Castells M. *Galaxia internet*, p15

¹² “Para producir resultados rápidos y flexibles, es preciso conceder a los grupos de trabajo cierto grado de autonomía” Sennet R. *La cultura del nuevo capitalismo*, p. 49

proyectos definidos de manera centralizada, y llevados a cabo mediante la ejecución de tareas en cadena verticales de control y mando.”¹³

Les noves tecnologies aplicades a la comunicació de masses és un retorn al model xarxa que no s'havia utilitzat en els primers mitjans de comunicació massius. Internet és una xarxa d'informació i comunicació. Les xarxes impulsades per la tecnologia digital, el fet de poder controlar una gran quantitat d'informació, permet superar els handicaps que tenien les xarxes socials en un entorn natural a través de la coordinació i una gestió de la complexitat. Per això, Castells es mostra tan optimista respecte a les possibilitats que pot proporcionar aquest nou mitjà: “De todo ello se deriva una combinación sin precedentes de flexibilidad y eficacia en la realización de tareas, de toma de decisiones coordinada y ejecución descentralizada, de expresión individualizada y comunicación global y horizontal. Lo que permite el desarrollo de una forma organizativa superior de la actividad humana.”¹⁴

Les xarxes sempre tenen els seus límits. En el cas de les xarxes que no utilitzen cap tipus de tecnologies, la proximitat geogràfica determina quines relacions poden establir-se i quines no. Les noves xarxes han donat lloc a una extensió d'aquestes xarxes naturals. Són xarxes que han crescut enormement i són molt difícils de mesurar i controlar. Robert Metcalfer va demostrar que el benefici d'estar en una xarxa augmenta exponencialment a l'augmentar el nombre de connexions¹⁵. Això explica aquesta tendència a augmentar constantment l'amplitud de les xarxes. El marc espai-temporal en el que actuen ja no és prioritàriament la nació o l'estat, sinó que té un abast tan local com mundial. “L'Estat s'acaba convertint en un node més (per bé que important) d'una xarxa particular [...] que s'encavalla amb altres xarxes rellevants en la construcció de la pràctica social.”¹⁶ Hi ha hagut una dissolució de la societat entesa com una forma estable d'organització. Apareix la societat xarxa: “conformada a partir de configuracions específiques de xarxes mundials, nacionals i locals en un espai multidimensional

¹³ Castells M. *Galaxia internet*, p16

¹⁴ Castells M. *Galaxia internet*, p16

¹⁵ Robert Metcalfe, creador de la tecnologia de la xarxa de l'àrea local (LAN) va proposar al 1973 una fórmula matemàtica que mostrava com el valor de la xarxa augmentava amb el quadrat del nombre de nodes de la xarxa. La fórmula és: $V=n^{(n-1)}$, on n és el nombre de nodes de la xarxa.

¹⁶ Castells M. *Comunicació i poder*, p.43

d'interacció social.”¹⁷ Aquestes xarxes defineixen una nova societat enormement flexible.

3. Un nou espai públic

3.1 Entre l'espai virtual i l'espai físic

McLuhan al 1967 va formular la seva famosa frase “el mitjà és el missatge”. El que volia dir amb aquesta frase és que, independentment del que es comunica, és el mitjà el que li dona forma i controla les relacions i accions humanes. El missatge dels nous mitjans de comunicació, seguint a McLuhan, estan configurant una nova forma de conèixer el món, de veure el món i de prendre'n part: s'està creant un nou espai públic.

Els nous mitjans de comunicació creen un espai públic que s'ha alliberat de l'espai físic, ja que les mateixes relacions humanes, com ja hem vist, no necessàriament han de tenir la contigüitat física. Les paraules i les accions generades en un espai virtual donen lloc a un nou espai públic molt més espaiós.

Per a Ulrich Berk¹⁸ el cosmopolitisme no sorgeix d'una teoria política, sinó de la pròpia experiència de la gent dins un món cada vegada més global; els nous mitjans de comunicació imposen el reconeixement de que els altres no poden ser exclosos ja que estan en el mateix àmbit que nosaltres. S'està superant les unitats cíviques tradicionals (ciutats, estat-nació) que tenien uns límits molt ben definits¹⁹. Pensar la societat dins els límits de l'estat exclou tot allò que està fora d'aquesta categoria. La política crea els seus espais propis en funció dels problemes que necessiten ser resolts. Alguns problemes que han esdevingut globals —com la guerra, la seguretat, el medi ambient, la contaminació, els riscos alimentaris, les crisis financeres, les migracions, etc.— ens estan obligant a crear un debat públic davant de problemes globals. La realitat social s'ha tornat en aquest sentit cosmopolita. Els nous espais transnacionals són enormement complexos, en ells conflueixen globalització i regionalització, vinculació i fragmentació, centralització i descentralització.

¹⁷ Castells M. *Comunicació i poder*, p.44

¹⁸ Apud *¿Qué es la globalización?* (2008)

¹⁹ Les ciutats-estats era una unitat cívica aïllada, amb la seva àgora al centre i amb uns murs exteriors que definien físicament els seus límits.

Manuel Castells diferencia l'espai de fluxos i l'espai local. En l'espai de fluxos circula “flujos de capital, flujos de información, flujos de tecnología, flujos de interacción organizativa, flujos de imágenes, sonidos y símbolos”.²⁰ L'espai de fluxos domina la vida cultural, l'economia, la política i la simbologia, i per tant determina la vida dels ciutadans, marca el seu destí. Però la gent continua vivint en llocs²¹, en barris, freqüenten les cafeteries, els gimnasos, les escoles...

“Podemos proponer la idea de que esa lógica espacial se caracteriza por la dominación del espacio de los flujos, estructurado en circuitos electrónicos que ligan entre sí, globalmente, nodos estratégicos de producción y gestión. Pero dicha lógica no es la única forma espacial en nuestra sociedad, sino la dominante. Frente a ella, sigue existiendo, como fue la regla a lo largo de la historia, el espacio de los lugares, como forma territorial de organización de la cotidianidad y la experiencia de la gran mayoría de los seres humanos.”²²

Castells defensa que la supressió de la territorialitat en la xarxa de fluxos no implica una eliminació de la importància de l'espai local²³. L'espai dels llocs conviu amb l'espai de fluxos globals. Com també ens ho diu William Michell (1999):

“El poder del lugar físico seguirá prevaleciendo. [...] Los lugares físicos y los virtuales funcionarán de manera interdependiente y, en general, se complementarán mutuamente dentro de un modelo de vida transformado, en lugar de sustituirse unos por otros dentro de los modelos existentes. Algunas veces utilizaremos la red para no tener que ir a algún sitio; pero otras veces, todavía, iremos a algún sitio para establecer contactos.”²⁴

Aquesta és una de les raons per la qual, tan Castells com Michell, s'oposen a la idea de McLuhan de que “la ciutat ja no existeix, només com miratge cultural per als turistes”²⁵.

²⁰ Castells, M. *La era de la información*, p. 489

²¹ “Un lugar es una localidad cuya forma, función y significado están delimitados por las fronteras de la contigüidad física” Castells, M. *La era de la información*, p.501

²² Borja, J. i Castells, M. *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*, p.67

²³ Oposant-se a l'aldea global de McLuhan, que creia que el nou model comunicatiu aniria disminuint les especificitats locals, les particularitats i les identitats culturals i es fondrien en una espècie d'univers indiferenciat.

²⁴ Mitchell, W. *E-topía*, p. 164

²⁵ El 1996 va tenir lloc a Bremen un congrés que portava per títol “La desaparició de les ciutats”. La idea que va inspirar el congrés era que la transformació de les ciutats donaria lloc a una urbanització difusa sense centre, i que tradicional separació entre la ciutat i camp desapareixeria.

Per a Castells²⁶ i Michell²⁷ les ciutats estan canviant però les noves metròpolis unides a la xarxa tenen la seva vigència i continuaran existint. Vinculen aquesta transformació amb la transformació de la vida política. Michell a *e-topia* es proposa eradicar moltes de les limitacions de la ciutat tradicional²⁸.

Segons Castells, en l'actualitat la separació entre l'espai de fluxos i l'espai local està provocant la disminució de l'espai públic. “En pocas palabras, las élites son cosmopolitas; la gente, local. El espacio del poder y la riqueza se proyecta por el mundo, mientras que la vida y la experiencia de la gente se arraiga en lugares, en su cultura, en su historia.”²⁹Quan més independents són aquests dos espais, menys control sociopolític hi ha respecte a les gran decisions, i per tant disminueix l'espai públic. Les societats estan organitzades d'una forma asimètrica, hi ha una elit tecnòcrata-financera-gestora que ocupa una posició privilegiada en la presa de decisions estratègiques respecte els fluxos globals.

“Uno de los mecanismos esenciales de dominación en nuestro tiempo histórico es el predominio del espacio de los flujos sobre el espacio de los lugares, que da lugar a dos universos distintos en los que se fragmentan, diluyen y naturalizan las tradicionales relaciones de explotación”³⁰

Tant Castells com Mitchell creuen en la possibilitat que les societats puguin connectar aquests dos espais, i estan convençuts que les que ho aconseguixin seran líders d'una nova forma de viure. Els ciutadans que estiguin connectats a la xarxa i al mateix temps mantinguin la seva característiques culturals específiques seran més capaços de produir coneixements i informació i, en últim terme, valor econòmic. Mitchell ens diu:

“El siglo XXI seguirá necesitando ágoras, quizá más que nunca; pero no siempre serán lugares públicos. Funcionarán en una extraordinaria gama de escalas, desde la más íntima y local hasta la global. Y aunque tengan un aspecto familiar,

²⁶ Apud: *La era de la información*, p. 496-506. *La Galaxia Internet*, 252-259. *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*.

²⁷ Apud W. *E-topia*, p. 119-165

²⁸ Apud W. *E-topia*, p. 156-163. Ens proposa cinc punts que ha de tenir la ciutat del futur: la desmaterialització, la desmobilització, el “funcionament intel·ligent”, transformació suau i la personalització en massa.

²⁹ Castells, M. *La era de la información*, p. 493

³⁰ Borja, J. i Castells, M. *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*, p. 67

ya no funcionarán de la misma forma que los grandes lugares públicos de antes.”³¹

Una de les grans dificultats que haurà de superar aquesta nova societat és la divisòria digital, els que no estan connectats a la xarxa (fractura tecnològica, de coneixements, edat, etc.) estaran exclosos de la nova àgora, seran els nous marginats socials³².

Molts autors han senyalat la dificultat de distingir una comunitat real d'una comunitat virtual³³. La comunitat virtual és una de les dimensions de la real; la comunitat virtual no és irreal, imaginària o il·lusòria, sinó que posa en contacte real a individus que sense el ciberespai potser no s'haguessin posat en contacte. Les relacions humanes virtuals són relacions reals. Les relacions virtuals no substitueixen les relacions físiques, sinó que més aviat els promouen³⁴.

3.2 Nous moviments socials

Howard Rheingold³⁵ creu que les noves tecnologies ens obren el panorama d'una gran quantitat de pràctiques socials i recursos mòbils de cooperació. S'ha iniciat el que l'autor anomena “la pròxima revolució social” que serà protagonitzada des de fora de les institucions per “multituds intel·ligents” que canviaran la forma d'organitzar-se i de governar. Les xarxes permet connectar amb estranys, en una certa interacció igualitària en que les característiques socials tenen menys influència. Són xarxes socials moltes vegades fonamentades en vincles dèbils que hi ha una gran heterogeneïtat i al mateix temps una gran especialització. Són grups que tenen la seva pròpia dinàmica, no són rèpliques d'una comunitat real.

³¹ Mitchell, W. *E-topía*, p. 104

³² Apud *La galaxia Internet*, p. 275-299.

³³ El terme “comunitat virtual” és utilitzat per primera vegada per Howard Rheingold, en el seu llibre *The Virtual Community*. Defineix comunitat virtual com agregacions socials que emergeixen de la xarxa establint discussions públiques mínimament estables.

³⁴ Castells en *La era de la informació* fa referència a l'estudi de Wellman que va demostrar que existia una correlació entre l'ús d'Internet i la quantitat de relacions reals. El que ell va anomenar “quan més, més”, és a dir quan més connectat a la xarxa virtual més connectat a la xarxa social, i quan més connectat a la xarxa social més connectat a la xarxa virtual.

³⁵ Apud *Multitudes inteligentes. La próxima revolución social* (2004)

“Los amantes de la cocina mexicana, los aficionados a los gatos de angora, los fanáticos de tal lenguaje de programación o los intérpretes apasionados de Heidegger, anteriormente dispersados en el planeta, a menudo aislados o al menos sin contactos regulares entre ellos, disponen ahora de un lugar familiar de encuentro y de intercambio. Se puede, pues, sostener que las llamadas “comunidades virtuales” cumplen, de hecho, una verdadera actualización de grupos humanos que sólo eran potenciales antes del acontecimiento del ciberespacio.”³⁶

La facilitat d'organització i de creació de nous moviments reivindicatius trenca amb l'axioma tantes vegades formulat pels teòrics dels primers mitjans de comunicació de masses: la societat moderna avançava irremissiblement cap a una societat més individualista i apolítica³⁷. Les mobilitzacions col·lectives com les del 11 de març a Espanya (2004), les de Seattle contra l'Organització Mundial del Comerç (1999), el moviment per la vivenda digna (2006), les revolucions àrabs (2011), el moviment dels indignats (2011), i tantes altres, no haguessin estat possibles sense les noves tecnologies.

En aquest apartat ens limitarem a mostrar els vincles dels nous mitjans de comunicació amb els nous moviments socials. Ens centrarem en dos aspectes: l'estructura organitzativa dels nous moviments i el contingut de les seves propostes.

a. L'estructura organitzativa dels nous moviments.

Les noves formes de comunicació -xarxes socials, mòbils, blocs, etc.- creen noves possibilitats de mobilitzar-se i coordinar-se. Molts dels nous moviments socials tenen una estructura organitzativa horitzontal, participativa i una coordinació descentralitzada. La seva estructura organitzativa té forma de xarxa amb els seus nodes i eixos. Per una banda, són col·lectius molt fragmentats, hi ha una multitud de grups petits i informals dedicats a temes diferents. Per una altra banda, hi ha una gran agregació, aquesta multitud de grups es relacionen i coordinen a l'entorn de valors compartits i poden arribar a un àmbit global.

³⁶ Lévy P. *Cibercultura*, p. 103

³⁷ Lévy contraposa l'auge de la indústria automobilística amb la potenciació de la individualitat, i el desenvolupament d'Internet amb la superació de l'aïllament: "Si la subida de la marea automovilística que caracteriza el siglo XX corresponde principalmente a un deseo de potencia individual, el crecimiento del ciberespacio, correspondería más bien a un deseo de comunicación recíproco y de inteligencia colectiva." Lévy. *Cibercultura*, p.96

Klein compara l'estructura organitzativa d'aquests nous moviments amb la xarxa d'Internet: "Internet ha configurado los movimientos sociales a su imagen imprimiéndoles forma de telaraña, las campañas de comunicación en la web son conexiones complejas y estrechas que las vinculan unas con otras, como los enlaces que conectan sus sitios web"³⁸.

Aquests moviments acostumen a tenir tres característiques organitzatives que també són atribuïbles a Internet: no tenen lideratge (no tenen centralitat), són flexibles i són ideològicament heterogenis. Aquesta falta de lideratge fa que tinguin grans dificultats per a exposar una postura oficial clara i inequívoca, els seus objectius són molt difusos. La flexibilitat i la heterogeneïtat possibilita la seva adaptació a entorns canviants, però al mateix temps limita la seva consistència i eficàcia com a moviment reivindicatiu:

"Internet por tanto potencia la flexibilidad para generar coaliciones amplias y campañas comunes ante la falta de otros recursos organizativos como organizaciones fuertes e ideologías compartidas, pero el costo bajo de conectarse también introduce un umbral bajo coherencia que puede inhibir la maduración del movimiento."³⁹

El nou tipus d'organització permet actuacions col·lectives molt ràpides a nivell local. La comunicació un a un, molts a molts fa possible una resposta col·lectiva, quasi immediata, davant de determinats esdeveniments⁴⁰. També, mostren una gran eficàcia amb organitzar-se a nivell global. Abans d'Internet una organització a nivell global suposava una gran infraestructura i, per tant, un alt cos econòmic. Internet possibilita una coordinació global sense grans infraestructures i, per tant, assequible econòmicament.

Aquest nous moviments contrasten amb els vells moviments socials a l'entorn de partits polítics i sindicats. Aquests col·lectius més institucionalitzats tenen organitzacions estables, homogènies, centralitzades, jerarquizades i molt poc

³⁸ Klein, N. *No logo. El poder de las marcas*. Barcelona. Paidós. 2001. Citat per: Candón J. *Internet en movimiento: nuevos movimientos sociales y nuevos medios en la sociedad de la información*. Director: Félix Ortega. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid. 2011, p. 293

³⁹ Candón J. *Internet en movimiento: nuevos movimientos sociales y nuevos medios en la sociedad de la información*. Director: Félix Ortega. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid. 2011, p. 291

⁴⁰ Un desnonament pot provocar una manifestació ciutadana immediata.

participatives. En els vells moviments socials les noves tecnològiques de comunicació s'utilitzen sense poder desenvolupar totes les seves potencialitats.

b. El contingut de les seves propostes.

La utilització d'aquests mitjans no només possibilita un tipus de relació entre els membres de la comunitat, un tipus d'organització, sinó, que va molt més enllà, els moviments s'imbueixen dels valors que encarna el mateix medi (tornem a trobar la sentència de McLuhan: El medi és el missatge).

Aquests nous moviments socials acostumen a ser crítics amb tot tipus de mediació, especialment la mediació política i la periodística. Mostren una desafecció cap el sistema polític representatiu i reivindiquen formes participatives de democràcia directa. La reivindicació constant de "transparència" vol convertir la política en una transposició del que és la societat. Els mitjans de comunicació tradicionals són valorats negativament: "Los medios dominantes tienen una tendencia ampliamente demostrada de no representar adecuadamente a la sociedad civil o de ignorarla completamente."⁴¹ Hi ha una desconfiança respecte els mitjans de comunicació tradicionals, són vistos com uns simples transmissors de la ideologia oficial⁴², i de promoure amb el seu silenci possibles alternatives a aquesta ideologia. El model xarxa s'imposa com a model utòpic en tots els àmbits⁴³: des de qualsevol node es pot arribar directament a qualsevol altre, sense haver de passar necessàriament per un node que faci d'intermediari.

Els nous moviments es caracteritzen per tenir una visió global d'una realitat interdependent, com l'ecologisme, la globalització, els fluxos de capital, pacifisme... Segons Castells el poder cada cop funciona més en xarxes globals, i això provoca una mobilització social a tots els habitants del planeta per a exigir

⁴¹ Surman M. i Reilly, C. Apropiarse de Internet para el cambio social. Social Science Research Council. (2005). Citat per: Candón J. *Internet en movimiento: nuevos movimientos sociales y nuevos medios en la sociedad de la información*. Director: Félix Ortega. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid. 2011

⁴² El mateix missatge de mòbil que va donar lloc a la gran mobilització del 13 de març a moltes ciutats espanyoles feia referència explícita als mitjans convencionals: "¿Le llaman jornada de reflexión y Urdaci trabaja?" .

⁴³ També en l'organització de les empreses en el nou capitalisme aquest model s'imposa: "Gracias a las nuevas herramientas informáticas para representar las entradas y las salidas, la información sobre el comportamiento de los proyectos, las ventas y el personal podía llegar a los niveles superiores de forma instantánea, inmediata" Sennett, R. *La cultura del nuevo capitalismo*, p. 41

respostes supraestats⁴⁴. Alguns continguts reivindicatius d'aquest nous moviments han envaït elements que formaven part de la vida privada, han polititzat aspectes que abans quedaven reduïts a la mera intimitat, donant pas a reivindicacions noves. La fragmentació (la tendència cap allò particular) i l'agregació (la tendència cap la globalitat) tan característiques de la xarxa d'Internet s'han convertit en element constitutius dels nous continguts reivindicatius dels nous moviments.

De vegades l'espai virtual s'ha convertit en un espai reivindicatiu, les accions de protesta tenen com a escenari la mateixa xarxa d'Internet. Els moviments socials s'identifiquen amb la xarxa i assumeixen la seva defensa per tal que pugui mantenir les seves propietats i principis originals (neutralitat, obertura, llibertat,...) que són producte dels valors dels seus dissenyadors. En aquest cas, el mateix ciberespai és l'objecte i el camp preferit per les seves reivindicacions. Els moviments es dirigeixen contra aspectes vinculats a la mateixa xarxa, com poden ser la propietat intel·lectual, la llibertat d'informació, software lliure, etc. Però les accions pròpiament virtuals no sempre estan relacionades amb internet. Exemples d'aquets tipus d'iniciatives són cada vegada més freqüents, des de la iniciativa de posar totes les webs negres contra les retallades en educació el 22 de maig del 2012, fins la publicitat de documents secrets per part de Wikileaks. D'aquesta manera Internet deixa de ser un mitjà per convertir-se en un objectiu i un espai per la revindicació.

⁴⁴ Marí Sáez en *La red es de todos* (2004) explica que aquests nous moviments han adquirit uns grans lligams amb tres tradicions ideològiques que tenen un component global: el corrent llibertari, l'ecologisme i el feminisme.

4. Els reptes que presenta aquest nou espai

4.1 El control social

4.1.1 Emancipació o servitud.

Els principis dels anys seixanta s'inicia un debat dins dels estudis de la comunicació i que Umberto Eco (1964) va sintetitzar en el títol de la seva obra: *Apocalíptics i integrats*. Dins els primers s'agrupen els teòrics que consideren la cultura de masses com una anticultura, fan una anàlisi molt pessimista sobre l'efecte que tindran aquests mitjans sobre l'espai públic. Com vàrem veure en el primer capítol el model que va dominar bona part del segle XX s'inscriu dins aquest grup. Els integrats, en canvi, mostraven un gran optimisme davant les noves tecnologies aplicades a la comunicació; creien que podien aportar un desenvolupament de la democràcia.

Quan va aparèixer la comunicació digital el debat va continuar vigent. Els primers grups universitaris que van utilitzar la connexió informàtica en xarxa als anys seixanta estaven imbuïts dels valors de llibertat individual i de valors de cooperació que van distingir a la cultura universitària dels anys seixanta⁴⁵. En aquests primers anys molts teòrics van pronosticar una nova era d'alliberament. Els governs podien fer molt poc per a controlar els fluxos d'informació capaços de transcendir les fronteres polítiques. Internet es va dissenyar amb una arquitectura per tal que fos molt difícil de controlar.⁴⁶

L'ètica hacker, que ha estat estudiada per Pekka Himanen⁴⁷, situa els valors de l'ètica hackers a l'entorn del pensament llibertari. En el sentit que defensa la llibertat de l'individu en front de l'Estat i el mercat, i promou la col·laboració i cooperació. Segons Himanen, Internet permet un entorn en el que la informació flueixi lliurement al servei de la societat. Encara que molts hackers es desvinculen de la política, tots ells defensen la llibertat i el sentiment comunitari com a valors fonamentals. La tradició llibertària connecta amb la lògica de la xarxa per la seva estructura descentralitzada i horitzontal⁴⁸.

⁴⁵ ARPANET va ser la primera xarxa entre ordinadors (1969). Va ser un projecte impulsat pel Departament de Defensa dels Estats Units.

⁴⁶ Apud Castells, M. *La galaxia Internet*, 1r i 2n capítols.

⁴⁷ Apud Himanen, P. *La ètica hacker y el espíritu de la era de la información*

⁴⁸ Apud Marí, V. M. *La red es de todos*. (2004)

Enzensberger el 1974, abans de l'aparició de la tecnologia digital, preveu la possibilitat d'uns nous mitjans de comunicació que puguin emancipar la humanitat. Enzensberger és considerat un seguidor de l'Escola de Frankfurt. Coincideix amb Horkheimer, Adorno i Marcuse en que els mitjans de comunicació eren utilitzats pel capitalisme com una eina repressiva, els aparells ideològics de l'estat per controlar les consciències. Però Enzensberger se separa d'aquesta tradició al considerar que poden haver-hi autèntics mitjans de comunicació que siguin instruments per a poder canviar el sistema capitalista i acostar-nos a un paradís socialista.

Per a Enzensberger els mitjans de comunicació de masses no són autèntica comunicació ja que no permeten la interacció:

“Como se sabe, unos medios como la televisión y el cine en su aspecto actual, no están al servicio de la comunicación. No permiten ninguna influencia recíproca entre el transmisor y el receptor: desde el punto de vista técnico, reducen el *feedback* al nivel mínimo que permite el sistema. Sin embargo, este estado de cosas no puede ser justificado desde el punto de vista técnico. Muy al contrario, pues la técnica electrónica no conoce ninguna contradicción de principio entre el transmisor y el receptor”⁴⁹

Enzensberger és optimista respecte el canvi que poden fer els mitjans de comunicació. Preveu unes nous mitjans que possibilitarien una autèntica comunicació. S'anticipa, d'una manera sorprenent, a la comunicació digital descrivint les característiques que aquestes tindran:

- Les emissions seran descentralitzades
- Tothom podrà ser transmissor
- La interacció serà possible
- Es potenciarà la producció col·lectiva

Aquests nous mitjans no podran ser utilitzats per a reprimir les consciències, sinó, tot el contrari, seran una forma per emancipar-les.

⁴⁹ Enzensberger, H. M. *Elementos para una teoría de los medios de comunicación*, p. 10

Des d'una postura teòrica molt diferent, Negroponte també considera que la comunicació digital tindrà un efecte alliberador. La digitalització possibilitarà la participació coordinada i el poder central del governs disminuirà:

“Durante muchos años, la descentralización era plausible como concepto pero imposible como realización. El efecto que produjo ver máquinas de fax en la plaza de Tiananmen es un ejemplo irónico, porque se invocaba la utilización de instrumentos descentralizados y populares precisamente cuando el Gobierno intentaba reafirmar su poder y su control centralizado. Internet es otro ejemplo; aporta un canal mundial de comunicación que escapa a cualquier censura y su éxito es fulminante sobre todo en lugares como Singapur, donde la red es omnipresente y la libertad de prensa marginal.”⁵⁰

El futur pessimista imaginat per Orwell desapareix amb la possibilitat de connectar ordinadors en xarxa sense cap centre: “Algunos se imaginan un futuro agente de interfaz como una máquina del estilo Orwell centralizada y omnisciente. No obstante, un resultado más verosímil es una colección de programas de ordenador y aplicaciones personales, cada uno de los cuales es bastante bueno para una cosa y muy bueno para comunicarse con los demás.”⁵¹

Sunstein en la seva obra *public.com* (2002) no es mostra tan optimista sobre les conseqüències que pot tenir les noves tecnologies de la comunicació per a la democràcia. Pronostica que Internet provocarà que els individus només puguin escoltar “el ressò de les seves pròpies veus”. Afavorirà la fragmentació, l'aïllament i polarització social al fomentar una informació selectiva que confirmi les pròpies opinions. El nostre poder de filtratge de la informació creixerà exponencialment. Aquest augment de la informació personalitzada no contribuirà a un augment de llibertat, sinó tot al contrari⁵². Per a Sunstein la democràcia depèn del contacte d'experiències compartides, de

⁵⁰ Negroponte, N. *El mundo digital*, p190

⁵¹ Negroponte, N. *El mundo digital*, p189

⁵² També Hannah Arendt creu que és el contacte i el contrast dins de l'espai públic on apareixen els individus. Va relacionar l'aïllament amb el totalitarisme. Segons Arendt l'aïllament destrueix els vincles entre els homes i els deshumanitza:

“El aislamiento es ese callejón sin salida al que son empujados los hombres cuando es destruida la esfera política de sus vidas, donde actúan juntamente en la prosecución de un interés común [...] sólo cuando es destruida la más elemental forma de creatividad humana, que es la capacidad de añadir algo propio al mundo común, el aislamiento se torna inmediatamente insoportable.” Arendt, H. *Los orígenes del totalitarismo*, p.707

contraposició d'opinions i necessita que els ciutadans es puguin enfrontar a informació que no han elegit per endavant. William Mitchell també veu en la fragmentació un dels perills que ha de superar la societat digital. En l'àgora, ens diu, no triaves amb qui et trobaves, en canvi ara en l'espai virtual podem relacionar-nos només amb qui volem: “la gestión electrónica de los encuentros personales puede hacer que algunos miembros de la sociedad sean literalmente invisibles para otros. Si no queremos encontrarnos con otras razas, clases o géneros, la interacción electrónica puede garantizarnos eficazmente que no tengamos que hacerlo.”⁵³ No tots els teòrics de la comunicació veuen que la tendència natural de ciberespai sigui la fragmentació; tal com es manifesta l'optimisme de Dolors Reig:

“Somos muy poca cosa cuando estamos aislados, muy fuertes si estamos conectados, así que la conexión permanente y ubicua con comunidades cada vez más amplias, la vivencia en unos espacios públicos, unas “plazas de pueblo” renovadas y cada vez más presentes en la vida social, cultural y política, nos harán, de nuevo como individuos y sociedades, cada vez más libres.”⁵⁴

Paul Virilio en la seva obra *Cybermonde, la politique du pire* (1997) exposa una posició encara més radical respecte a les conseqüències negatives que poden tenir aquestes noves tecnologies. En general Virilio és molt crític amb tot tipus de desenvolupament de la tècnica; denuncia els perills i els problemes que pot comportar el progrés. No creu que qualsevol progrés tècnic necessàriament ha de comportar coses negatives, sinó que en front dels molts interessos que promocionen les bondats de les noves tecnologies la seva crítica pretén ajudar a equilibrar aquesta propaganda: “no puedo más que promover la máscara de Casandra para mostrar la cara oculta de esta técnica: su negatividad.”⁵⁵ Per a Virilio una de les conseqüències negatives de les noves tecnologies de la informació es que creen una imatge unitària de la humanitat, redueixen la humanitat que és plural i un món extens a una humanitat uniforme i un món petit. Ens assenyala una tendència ingènua, excessivament optimista, i moltes vegades acrítica respecte a la globalització: “Existe la ilusión de una velocidad salvadora, la ilusión de que el

⁵³ Mitchell, W. E-Topía, p. 102

⁵⁴ Reig, D. *Socionomía* (2012), p. 14

⁵⁵ Virilio, P. *El cibermondo, la política de lo peor*, p. 45

acercamiento exagerado entre las poblaciones no va a traer consigo conflictos sino amor, que hay que amar al que está lejos como a sí mismo”⁵⁶.

En l’actualitat davant la dicotomia entre emancipació o servitud, la gran majoria de teòrics de la comunicació no creuen que la societat digital hagi aconseguit una societat d’individus cultes, lliures ni hagi augmentat significativament l’espai públic deliberatiu; ni tampoc que la societat sigui una massa indefensa en que la vida humana estigui absolutament controlada i hagi desaparegut l’espai públic deliberatiu. Manuel Castells creu que les noves tecnologies tenen un potencial emancipador i a la vegada controlador, com ja veurem en el següent apartat, i que en aquests moments s’està lidiant una forta pugna:

“Internet ha dejado de ser un espacio libre, pero tampoco se ha cumplido la profecía orwelliana. Es un terreno controvertido en el que se está disputando la nueva y fundamental batalla a favor de la libertad en la era de la información.”⁵⁷

La societat transparent

Internet augmenta la possibilitat del control i la vigilància tant per part de l’Estat com per part de les empreses. Les comunicacions privades realitzades en la xarxa poden ser utilitzades legalment per l’Estat. El dret a la privacitat que gaudeixen les comunicacions convencionals, com són el correu postal i el telèfon, que eren inviolables sense ordre judicial ha perdut garantia en les comunicacions digitals. Els moviments en la xarxa són rastrejats⁵⁸ amb finalitats comercials o repressives. Les empreses busquen l’efectivitat de la seves campanyes publicitàries estudiant els hàbits de consum i de comportament dels seus usuaris. Les empreses privades elaboren bases de dades per poder dirigir la publicitat de forma personalitzada. Moltes vegades hi ha una col·laboració entre empreses i estats per compartir aquestes dades per realitzar una vigilància a persones que tenen un determinat perfil. Les dades que es van acumulant a la xarxa perduren en el temps. La gran majoria de la informació que queda registrada no té cap utilitat però en el moment que passi a ser rellevant sempre se’n podrà fer ús. Quan el primer nadiu

⁵⁶ Virilio, P. *El ciber mundo, la política de lo peor*, p. 22

⁵⁷ Castells, M. *Galaxia Internet*, p.213

⁵⁸ A través dels marcadors digitals *cookies*, que determinades *webs* col·loquen automàticament sense demanar permís en els discos dels ordinadors, tots els moviments de l’ordinador quan està connectat a la xarxa són gravats automàticament pel servidor de lloc web que el va posar. Exercir el dret de *opt-out* (Estats Units) o *opt-in* (Unió Europea) que ens permetria negar-nos a d’utilització de les dades personals es fa a la pràctica molt difícil d’exercir-lo.

d'Internet arribi a ser president dels Estats Units serà possible reconstruir tota la seva vida. Tot allò que entra dins Internet i no està encriptat deixa de ser privat i pot arribar a ser utilitzat per altres; com ens diu Castells: “En el entorno tecnológico actual, cualquier información transmitida electrónicamente puede ser procesada, identificada y combinada, dentro de una unidad de análisis que puede ser colectiva o individual.”⁵⁹

Els Estats justifiquen el control sobre Internet utilitzant la por. El terrorisme⁶⁰ i la pederàstia són utilitzats per legitimar la invasió de la intimitat. Fer us de la por, en una societat que ha minimitzat els riscos naturals, és un dels recursos que utilitza l'Estat per mantenir el poder⁶¹. Els Estats democràtics han elaborat programes de vigilància per interceptar comunicacions digitals; com el Carnivore en el govern d'Estats Units, el programa Enfopol⁶² a la Unió Europea, Echelon entre els estats: Regne Unit, Canadà, Austràlia, Nova Zelanda i Estats Units, o el SITEL⁶³ a Espanya. En alguns casos s'ha demostrat la utilització d'aquests sistemes i aquestes legislacions amb finalitats que no tenen res a veure amb el seu objectiu declarat. Un exemple d'això seria el bloqueig del govern d'Àustria a Wikileaks el qual, utilitzant aquests tipus de legislació va poder bloquejar una pàgina que filtrava informació que comprometia a governs i empreses.⁶⁴ Fins i tot el ciberactivista Lovink⁶⁵, davant l'augment de control de la xarxa i al mateix temps una absoluta llibertat del mercat, manifesta el seu pessimisme respecte la possibilitat que Internet compleixi les prediccions d'obrir l'espai públic deliberatiu:

“Internet está siendo cerrado y sellado, pedacito a pedacito, por filtros, cortafuegos y leyes de seguridad, en un esfuerzo conjunto de las corporaciones y los gobiernos con el fin de crear un entorno de información “seguro” e “inocuo”, libre de rechazos y obstáculos a los flujos de capital”⁶⁶

El ciberespai ens permet cada vegada un augment de la visibilitat i de la transparència. Pierre Lévy⁶⁷ ens parla que hi ha una tendència cap una omnivisió que ens permetrà

⁵⁹ Castells, M. *Galaxia Internet*, p.197

⁶⁰ Adud Grotowicz, V. *Terrorism in Western Europe: In the Name of the Nation and the Good Cause*. PWN. Varsovia. 2000

⁶¹ Apud Beck, U. *La sociedad del riesgo*.

⁶² *Enforcement Police*

⁶³ *Sistema Integrado de Interceptación de Telecomunicaciones*

⁶⁴ Apud Candón J. *Internet en movimiento: nuevos movimientos sociales y nuevos medios en la sociedad de la información*. Director: Félix Ortega. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid. 2011, p. 345-348

⁶⁵ És co-fundador del projecta Digital City d'Amsterdam

⁶⁶ Lovink, G. *Fibra oscura: rastreando la cultura crítica de Internet*. Tecnos. Madrid. 2004. p.11. Citat per: Landow, G., *Hipertexto 3.0*, p. 395.

⁶⁷ Apud Lévy, P. *Ciberdemocracia*, p.27-33

“dirigir nuestra mirada a cualquier lugar del espacio, a cualquier lugar de importancia, a cualquier disciplina, a cualquier tiempo, a cualquier mundo virtual ficticio aunque no por eso menos experimentable, que se irán multiplicando en el futuro.” En aquesta nova realitat en la que tot serà visible, tot serà públic, i per tant l’escissió que ha estat tan important entre allò privat i allò públic desapareixerà. Per a Lévy aquest futur, en el que tot serà vist, no estarà renyit amb la democràcia ja que l’augment de transparència implica al mateix temps un augment de llibertat. El poder autoritari sempre ha necessitat d’un poder opac que controlava a uns oprimits que eren transparents per ell. Lévy ens diu:

“Teniendo en cuenta que la libertad parece mejor defendida por la luz que por las sombras, que la transparencia se incrementa gracias a los instrumentos del ciberespacio, a condición desde luego de que ésta tenga carácter simétrico, no puede dudarse que todos ellos son factores determinantes no solo de la transformación de la democracia moderna en ciberdemocracia, sino del anunciado derrumbe de las dictaduras de antiguo cuño.”⁶⁸

Aquesta absoluta transparència també ens porta a un sistema caòtic. Aquesta universalitat que ens proporciona aquests nous mitjans estan desproveïts d’un centre que ordeni tota aquesta allau d’informació que proporciona aquesta transparència laberíntica; és el que Lévy anomena “l’universal sense totalitat”⁶⁹:

“Cuando más universal (extendido, interconectado, interactivo), menos totalizador. Cada conexión suplementaria añade a la heterogeneidad, nuevas fuentes de información, nuevas líneas de fuga, tanto es así que el sentido global

⁶⁸ Lévy, P. *Ciberdemocracia*, p. 33

⁶⁹ Ens recorda a Vattimo en *La sociedad transparente* (p. 73-87). En aquesta obra Vattimo, en diferència de Lévy, es refereix als efectes dels mitjans de comunicació no digitals a la societat. Ens diu que la societat de la comunicació no és una societat més clara, més il·luminada, més transparent; sinó tot el contrari, apareix com una societat complexa, caòtica i opaca. Tenim una gran quantitat d’informació, una informació que no està ordenada, que no prové ni del mateix canal (diari, televisió, ràdio, revistes, ...) ni té el mateix centre de difusió. No hi ha una sola racionalitat, sinó que cada emissor d’un missatge té la seva particular racionalitat. Segons Vattimo, oposant-se a Lévy, la racionalitat il·lustrada s’ha fos, ha desaparegut. La societat de la comunicació ens ha fet entendre que és impossible reproduir exactament la realitat, que no existeix l’objectivitat, que no hi ha una única forma de veure la realitat. Per a Vattimo tampoc és negativa aquesta universalitat sense totalitat, per ell representa una "erosió del principi de realitat", és una emancipació. És el principi d’una nova forma de pensar, el que ell anomena: pensament dèbil. No estem sotmesos ni als fets, ja que aquests per ells sols no existeixen, ni a una racionalitat que no és la nostra. És un tipus de pensament que no es creu a ell mateix ni fort, ni contundent, ni definitiu; ens fa ser conscients que la nostra racionalitat, la nostra forma de viure és una més, és contingent, relativa, una més de les moltes que hi ha.

es cada vez menos legible, cada vez más difícil de circunscribir, cerrar, dominar.”⁷⁰

Himanen valora d’una manera oposada a com ho fa Lévy la tendència cap l’omnisciència electrònica, la qual considera que s’oposa a la llibertat i s’ha d’intentar combatre:

“Internet puede ser un medio para el ejercicio de la libertad de expresión, pero asimismo puede acabar siendo un medio de vigilancia. Viene siendo tradicional que muchos hackers dediquen su trabajo a evitarlo, en defensa de la privacidad en el ciberespacio [...] Debemos defender nuestra privacidad si queremos llegar a tener alguna. Tenemos que unirnos y crear sistemas que permitan las transacciones anónimas”⁷¹

Castells denuncia l’asimetria que existeix entre el coneixement dels controladors (normalment els estats i les empreses) dels codis de la xarxa i el desconeixement de la gran majoria d’usuaris. Això crea una dificultat per evitar el control, encara que potencialment la xarxa proporciona eines per evitar-lo. L’usuari d’Internet es troba presoner dins una arquitectura que no sap controlar.

Per a poder combatre aquest control els usuaris d’Internet han desenvolupat el que Castells anomena *tecnologia de la llibertat*: codi contra codi. Aquests codis que tenen com a objectiu posar límits al control s’han desenvolupat sobretot en dos grans fronts: l’encriptació i codi de font obert. L’encriptació busca una xarxa en la que la informació no pugui ser registrada, que puguem enviar i rebre missatges sense revelar la localització física, en que la separació entre allò privat i allò públic sigui nítida. Els governs en un primer moment van tractar de prohibir aquesta tecnologia però quan es va convertir en una tecnologia vital pel comerç electrònic, ja que la seguretat i la privacitat en aquest àmbit era una condició necessària, va deixar de perseguir-se⁷². De totes maneres, com ens ho fa veure Castells l’encriptació ens pot posar tanques al camp:

“La encriptación es una tecnología ambigua, ya que por un lado respeta la confidencialidad, pero por otro, constituye la base de las tecnologías de

⁷⁰ Lévy, P. *Cibercultura*, p.93

⁷¹ Himanen, P. *La ética hacker y el espíritu de la era de la información*, p. 74

⁷² Adup Levy, S. *Crypto. How the code rebels beat the government - saving privacy in the digital age*. New York. Viking. 2001

identificación avanzadas. Permite el desarrollo de las firmas digitales certificadas que, una vez generalizada su demanda, acabarán con el anonimato en Internet, ya que cada perro tendrá que registrarse como tal perro, para tener acceso al mundo canino o si no, acabará viviendo con los gatos de su ciberbarrio.”⁷³

El codi del software obert possibilita canviar el codi pel mateix usuari, l'espai virtual no té propietari i és gestionat per una gran quantitat d'agents; és una forma de posar traves al control per part de grans empreses o dels estats. Quan el control del software està controlat per un propietari, es fa possible la restricció de la informació i pot acabar en un espai virtual privat absolutament controlat. El constant desenvolupament de nous receptors mòbils amb les seves aplicacions i l'allau de publicitat fan cada vegada més difícil la supervivència del software de codi obert.

Per a Castells un ús bo d'aquesta capacitat de control que tenen les noves tecnologies seria utilitzar-la per a vigilar als governs i no per què els governs vigilin als ciutadans. Podria convertir-se en una bona eina per fer més transparent el poder polític: “els governs proporcionen informació per Internet, però pocs fan el pas de donar transparència a la seva gestió amb sistemes amigables i interactius que permetin la plena participació ciutadana a partir d'un accés sense restriccions a totes les bases de dades que contenen la informació que tenim dret a conèixer.”⁷⁴

4.2 La cooperació

4.2.1 La cooperació a Internet

La xarxa digital ha augmentat les possibilitats de produccions cooperatives. Per una banda, aquestes noves tecnologies permeten l'intercanvi de continguts entre milers de persones; per una altra banda, la web 2.0 ha posat a l'abast de tothom la creació i manipulació de documents en col·laboració. La web 2.0 ha creat unes noves possibilitats de col·laboració, “ya no estamos hablando tanto del hipertexto entendido como una estructura de documentos interconectados sino de una red de usuarios interactuando entre sí mediatizados por documentos compartidos y dispositivos de

⁷³ Castells, M. *Galaxia Internet*, p.197

⁷⁴ Castells, M. *La democràcia en l'era d'internet*. Revista VIA. Núm. 12 (abril 2010), p.12

comunicación”⁷⁵. En els últims anys s’han multiplicat les produccions que són elaborades per una suma de molts usuaris en petits esforços individuals, i que en molts casos han resultat més efectius que un gran esforç de pocs a l’entorn d’un determinat centre. L’aparició dels webbolgs als final dels noranta va ser el primer símptoma que internet estava canviant. Aquesta nova web facilitava la creació de documents públics i es va començar a incorporar a espais que permetien als usuaris agregar comentaris als articles. Aquests blocs van començar a agregar-se (*blogrolls*) facilitant la creació de comunitats.

De les experiències més representatives de les produccions cooperatives és la Wikipedia. Al 1999 el programador James Walles va decidir construir una enciclopèdia en línia amb la contribució dels mateixos usuaris sota la supervisió d’alguns experts. Aquesta primera enciclopèdia políglota està construïda cooperativament per una comunitat molt gran d’usuaris que hi participen altruísticament⁷⁶. L’enciclopèdia utilitza la tecnologia Wiki que permet modificar el contingut d’una pàgina web sense necessitat d’estar autoritzat, possibilitant la participació de tots els usuaris. Aquests productes col·laboratius estan constantment evolucionant. Sclari compara la Wikipedia amb la enciclopèdia Britànica: “La Britànica sería un dispositivo mecánico, fijo, que no evoluciona, mientras que la Wikipedia se presentaría como su opuesto, un organismo que se transforma de manera permanente.”⁷⁷

Tot i així, no podem ser tan ingenus en creure que aquestes produccions d’aquestes dimensions estan dirigides organitzativament pels mateixos usuaris. En primer lloc, els entorns digitals produïts cooperativament acaben necessitant tècniques d’organització que es troben fora del ciberespai⁷⁸. Aquests blocs, llistes, wikis, xarxes socials..., quan agafen un determinat volum, necessiten d’una burocràcia per a poder gestionar el seu creixement: les qüestions econòmiques, les jerarquies internes, els problemes de convergència entre diferents plataformes, la innovació de noves aplicacions... Totes aquestes tasques no són decidides en el mateix ciberespai. En segon lloc, en la gran majoria de casos el mateix producte que és elaborat cooperativament pels seus usuaris no és propietat dels usuaris sinó de la corporació que en té la propietat. Darrere d’aquests serveis hi ha interessos econòmics que mercantilitzen la informació que poden

⁷⁵ Scolari, C. *Hipermediaciones*, p. 93

⁷⁶ El 2012 hi ha 400 milions d’usuaris registrats per tot el món i només 39 especialistes que estan remunerats.

⁷⁷ Scolari, C. *Hipermediaciones*, p.199

⁷⁸ Apud Landow, G., *Hipertexto 3.0*, p.393-403

obtenir dels mateixos usuaris, és un tipus d'empreses poc transparents, en el sentit que l'usuari no sap mai realment quin valor està aportant per obtenir un determinat servei.

4.2.2 És possible una nova política?

En l'origen de moltes de les reflexions dels filòsofs del segle XX hi ha hagut el desig de renovació de l'espai públic. En diferents moments han sorgit pensadors com Arendt (1958), Habermas (1962) i Benhabib (1996) que han cregut en la necessitat de reconstruir la vida política. Aquesta reconstrucció passava per potenciar els vincles comunicatius dels ciutadans i atorgar a la deliberació dins de l'espai públic el suficient poder perquè la vida humana no estigui dominada per la necessitat. La democràcia participativa pot tenir un aliat en les noves tecnologies de la comunicació ja que aquestes poden facilitar que els ciutadans es trobin i dialoguin, i d'aquesta manera puguin elaborar les opinions i faci possible la pluralitat. Els ciberespai ofereix l'oportunitat de crear noves identitats, posant en contacte persones que difícilment haurien pogut entrar en relació. Aquest augment de les potencialitats comunicatives podria impulsar el replantejament de la política local i l'inici de la urbanització dels espais globals. També podria afavorir els vincles constants entre les institucions administratives i econòmiques amb la ciutadania, fent que aquestes institucions fossin més transparents i influenciables per als ciutadans.

L'aparició d'un noves tecnologies de la informació sempre han donat lloc a noves possibilitats en l'àmbit polític; en aquest apartat intentarem desenvolupar la proposta optimista de Landow:

“Mi postura es que la historia de la tecnología de la información, desde la escritura hasta el hipertexto, refleja una creciente democratización o reparto del poder. Este proceso lo inició la escritura; exteriorizar la memoria convierte el saber de uno en el saber de muchos [...] El impulso democrático de las tecnologías de la información se debe a su difusión de la información y al poder que dicha difusión pueda conferir.”⁷⁹

Podem establir algunes coincidències entre el model de democràcia participativa i el nou model comunicatiu:

⁷⁹ Landow, G. *Hipertexto 3.0*, p. 415,416

1. Ciutadà actiu/usuari actiu: En la democràcia participativa els ciutadans han de ser actius i protagonistes de les decisions polítiques. Els seus interessos i preferències no han d'estar predeterminats. Les seves opinions es construeixen en el curs de la mateixa deliberació. Les deliberacions públiques han de poder influenciar les decisions administratives, econòmiques i jurídiques⁸⁰. A Internet també trobem aquest caràcter actiu per part de l'usuari. En primer lloc, l'usuari pot convertir-se amb facilitat en autor, pot afegir els seus comentaris i les seves pròpies produccions. En segon lloc, l'usuari es qui decideix com traslladar-se dins la xarxa, la lectura en un hipertext ja no la dirigeix l'autor sinó que és el propi usuari qui decideix quin és el rumb de la seva navegació.
2. Societat oberta/producte obert. La democràcia participativa es proposa mantenir la conversa sempre oberta, no es pot aturar la transformació constant de la societat⁸¹. Els límits de l'espai públic, la creació de les identitats⁸², la mateixa cultura, són construccions contingents, mòbils i de marges molt difusos. Per a Hannah Arendt tot allò que té a veure amb els humans està obert a possibles canvis i transformacions imprevisibles, la fragilitat de tots els assumptes humans, “de las instituciones y leyes humanas y, en general, de todas la materias que atañen a los hombres que viven juntos, surge de la condición humana de la natalidad”. En cada una de les nostres accions, que són realitzades lliurement, tenim la possibilitat de donar llum a una nova realitat. L'acció és una ruptura amb el passat ja que introdueix quelcom nou dins el món que heretem. Els assumptes humans són imprevisibles, són fruit d'un entramat d'accions que reaccionen i es modifiquen entre elles: “[...] el mundo se renueva a diario

⁸⁰ Habermas a “Facticitat i valdesa” (1992) intenta fonamentar un nou tipus de autoritat que possibiliti novament la fusió entre facticitat i validesa. El model polític que proposa és una democràcia deliberativa basada en un intercanvi comunicatiu no distorsionat ni manipulat. Una democràcia en que l'espai públic pugui fer de vincle constant entre les institucions polítiques i la opinió pública que és la única que actualment la pot justificar. Els ciutadans a través de la seva participació en la deliberació pública pot exercir influència sobre les institucions (parlament, tribunals i l'administració). Aquest flux d'informació que prové l'espai públic pot arribar a generar canvis en el Dret, transformant així l'administració. Aquesta és segons Habermas la única manera de legitimar el Dret en les societats modernes; de generar una disposició social favorable al acatament de la norma. La força socialment integradora del Dret no pot recoltzar-se només en una decisió de les institucions, sinó que ha de ser fruit d'una relació dialèctica entre el sistema administratiu i el món de la vida.

⁸¹ El concepte de *societat oberta* va ser utilitzat per Popper (1945), ens recorda el que intentem explicar: “Pero si queremos seguir siendo humanos, entonces sólo habrá un camino, el de la sociedad abierta. Debemos proseguir hacia lo desconocido, lo incierto y lo inestable sirviéndonos de la razón de que podamos disponer, para procurar la seguridad y libertad a que aspiramos.” Popper, K. R. *La sociedad abierta y sus enemigos*, p.195.

⁸² Seyla Benhabib ens diu: “Las identidades colectivas están conformadas por hebras de narraciones competitivas y contenciosas en las que compiten entre sí aspiraciones universalizantes y memorias particularistas para crear síntesis narrativas temporarias, que son a su vez cuestionadas y se ven atravesadas por nuevas divisiones y debates.” Benhabib, S. *Los derechos de los otros*, p.69

mediante el nacimiento y que a través de la espontaneidad del recién llegado se ve arrastrado a algo imprevisiblemente nuevo.” La democràcia participativa defensarà que no hi ha un punt d’arribada en aquest procés, la deliberació de noves propostes polítiques sempre existirà. Com ens diu Innerarity:

“Al irritado por esta reaparición, a quien desearía que la agenda política fuera otra distinta, le vendría bien saber que las cosas han sido siempre así y que no hay motivos para pensar que algún día dejemos definitivamente de discutir sobre asuntos como quiénes somos nosotros, quiénes y cómo decidimos, a quién hemos dejado fuera, o si es aún válida la idea de igualdad con la que funcionamos.”⁸³

Aquesta característica d’un procés obert també la trobem a Internet. Els productes del ciberespai sempre s’estan elaborant, no tenen una construcció definitiva. És tot el contrari del que passa amb el cine, la televisió i els llibres que elaboren productes definitius o quasi definitius. Els blocs, els wikis, el Facebook i el Twitter, com hem vist abans, poden ser produccions col·lectives dels mateixos usuaris en constant transformació, d’una manera similar a com ho fan els organismes vius⁸⁴. Per altra banda, la navegació per Internet es pot convertir en un model de societat dialogant. La navegació en una estructura en xarxa, sense centre, es converteix en un constant diàleg en el qual cap conversa o doctrina es pot donar per tancada, és una conversa en moviment en la qual no hi ha un centre en el qual podem accedir-hi per trobar una veritat definitiva. Com ens diu Pierre Lévy: “la web articula una multitud abierta de puntos de vista, pero esta articulación tiene lugar transversalmente, en rizoma, sin puntos de vista de Dios, sin unificación dominante.”⁸⁵

3. El bé comú/producte col·laboratiu. Les noves tecnologies digitals permeten controlar una gran quantitat d’informació i possibiliten l’elaboració de productes complexos d’una forma col·laborativa amb una gran eficàcia. El desenvolupament del software lliure posa en qüestió l’eficàcia de la

⁸³ Innerarity, D. *El nuevo espacio público*, p.71

⁸⁴ Sobre la dissolució de l’oposició entre màquines i organismes en el llibre: Kelly, K. *Out of control*. Nueva York. Perseus Books Group.

⁸⁵ Lévy, P. *Cibercultura*, p.123

competitivitat, proposant la col·laboració a la recerca d'un bé comú com una alternativa. La ètica hacker descrita per Himanen supera l'ètica protestant del treball, proposant com a nous valors la creativitat, la passió i la llibertat en les feines realitzades, en el que el benefici es basa en la contribució social més que en els guanys econòmics. Projectes com la Wikipedia, com ja hem vist, són fruit de la col·laboració i posen en qüestió l'individualisme.

La democràcia deliberativa que proposa Habermas, que vol superar l'individualisme del liberalisme, ens recorda aquest esperit col·laboratiu d'alguns productes digitals. L'espai públic no és entès com una suma d'interessos ja constituïts. En la democràcia deliberativa els ciutadans conjuntament a través del seu contacte comunicatiu construeixen les seves pròpies idees. És un consens construït durant el procés de presentar raons i arguments. L'objectiu d'aquesta deliberació és el bé comú, que com tot producte deliberatiu es manté sempre obert. Aquesta cooperació intel·ligent possibilita donar respostes a problemes col·lectius que des dels interessos particulars no podríem donar. L'altruisme es converteix en una estratègia egoista. Daniel Innerarity ens diu: "El interés propio que no se abre a la colaboración resulta ser de muy poca utilidad para el interesado. [...] Hay problemas que no pueden resolverse en un mercado centrado en bienes individuales, en plazos inmediatos y visiones de corto alcance."⁸⁶ Per a Innerarity la col·laboració no té els seus límits en l'Estat, les interrelacions entre les societats contemporànies és tan gran que les deliberacions públiques superen les institucions actuals. Innerarity ens proposa la governança⁸⁷, "una forma de gobierno en red como verdadera alternativa a la jerarquía tradicional"⁸⁸. La governança és una nova forma de governar un nou tipus d'estructures que superen els límits dels estats. Des de l'espai local a l'espai global hi hauran d'haver una gran quantitat d'institucions i nivells de governança, però no formant una estructura jeràrquica i vertical, ni tampoc nivells autònoms sense relació, sinó amb una estructura cooperativa en forma de xarxa. Es una forma de cooperació entre diferents actors, per tal de poder urbanitzar aquest nou espai públic en el que la política hi està absent

⁸⁶ Innerarity, D. *El nuevo espacio público*, p.176

⁸⁷ Un concepte que va sorgir a finals dels anys noranta com alternativa a l'ideal liberal-conservador d'un Estat mínim i a l'ideal d'un Estat actiu i intervencionista que defensava l'esquerra clàssica.

⁸⁸ Innerarity, D. *El nuevo espacio público*, p.208

La utilització de les noves tecnologies de la comunicació en la política ha estat creixent. En un primer moment es va començar a utilitzar el correu electrònic i la creació de pàgines web per difondre propaganda de partits polítics. Des del 2009 una eina utilitzada molt freqüentment pels polítics ha estat el Twitter, que l'utilitzen per construir-se una determinada imatge pública; donant a conèixer la seva gestió, el seu pensament, opinar sobre temes puntuals d'actualitat, entre altres coses. Per a Castells, Obama és el primer president de l'era d'Internet que ha canviat per sempre la manera de fer política perquè va saber connectar diferents xarxes que ja existien per aconseguir l'objectiu de mobilitzar l'electorat jove.⁸⁹

En aquests últims anys la utilització cada vegada més gran de les noves tecnologies en l'àmbit de l'administració ha volgut potenciar la participació ciutadana i fer més transparent i eficaç les institucions polítiques. En la democràcia local és on hi ha hagut els primers experiments, la ciutat d'Amsterdam als anys noranta va impulsar la primera ciutat digital (DDS)⁹⁰. Aquest experiment de democràcia electrònica oferia alguns serveis e-gov (pagaments de taxes locals, tràmits, etc.), fòrums de debats de política local, serveis per a les empreses, etc. Aquests tipus d'experiències s'han anat multiplicant, tant en àmbits locals com també més globals⁹¹. Segons Pierre Lévy la *democràcia electrònica* “no se trata de hacer votar instantáneamente masas de gentes separadas sobre proposiciones simples que les serían sometidas por cualquier demagogo telegénico, sino de incitar a la elaboración colectiva y continua de los problemas y a su resolución cooperativa, concreta, lo más cerca posible de los grupos afectados.”⁹²

4.2.3 Les xarxes socials fan prescindible les mediacions?

El model xarxa, especialment a través de les xarxes socials, està provocant una gran seducció per la possibilitat de la participació directa. En la invisibilitat en la qual es trobava l'individu en les societats modernes l'individu ha tornat a ser visible. El seu tuit, la seva fotografia al facebook, el seu comentari a la notícia d'un diari, el fa entrar en gran facilitat a l'espai públic. En aquest model xarxa la mediació no es fa necessària. Un

⁸⁹ Sobre la importància d'Internet en les campanyes electorals i com Obama va arribar a guanyar les eleccions, veure: Castells, M. *Comunicació i poder*.

⁹⁰ Iniciativa compartida entre antics líders del moviment *okupas* i del govern municipal. Més informació: Geer Lovint/Patrice Riemens. *The digital public culture in Amsterdam*. <http://www.nettime.org/Lists-Archives/nettime-l-9807/msg00053.html>. L'adreça de l'actual ciutat digital d'Amsterdam: <http://www.dds.nl/>

⁹¹ Apud Lévy, P. *Ciberdemocràcia*, p. 66-101

⁹² Lévy, P. *Cibercultura*, p.168

pot arribar d'un nus a un altre sense passar necessàriament per cap eix mediador concret. Hi ha una devaluació de la figura de l'expert com autoritat, degut que la informació s'ha democratitzat. L'expert és vist com un mediador que també pot ser suprimit. La rapidesa de la xarxa, tota la informació està en un clic, ens fa creure que tot pot ser immediat. Hi ha una desconfiança en la representació, aquesta mediació és vista com una forma de control i una forma pèrdua del valor de la immediatesa. La representació política és un tipus de mediació que sembla que pugui ser superada. Enlluerna la possibilitat que els ciutadans puguin parlar sense interferències ni filtres. Per això, apareix amb força la utopia de la desinmediació que pretén eliminar la distància entre els ciutadans i les institucions polítiques; un desig de retornar a una democràcia directa (cibernètica). Lovink ens ho explica d'aquesta manera:

“La política mediàtica del futuro consistirà en el poder, y no en la representación del Otro. El objetivo de la democratización de los medios es eliminar todas las formas de representación mediadas y la escasez artificial de los canales de expresión. Ahora se dan las posibilidades técnicas para permitir que la gente hable por sí misma”⁹³

Aquest model xarxa trenca amb una forma d'entendre la política des de la modernitat (Hobbes, Spinoza, Kant,...) que entenia el poder polític com fruit d'un pacte, d'una mediació. La sobirania era entesa com quelcom que es constitueix, no té un caràcter prepolític. El ciutadà no és tampoc una entitat natural; el pacte estableix un Dret que és igual per a tots i atorga la possibilitat de ser diferent, de ser singular. Des d'aquesta perspectiva el *nosaltres* és una construcció política, no hi ha ciutat sense pacte i per tant tampoc hi ha ciutadà en la immediatesa.

Des del segle XVIII la representació política ha comportat problemes per a mantenir un espai públic per a tots els ciutadans que vulguin participar del poder. Arendt en l'obra *Sobre la revolució* ens assenyala el problema de la representació política en la modernitat com un problema que no s'ha aconseguit donar una bona solució, la gran dificultat per fer compatible la llibertat amb la igualtat. En aquesta obra distingeix dues maneres diferents d'entendre la representació política i les dues són problemàtiques:

⁹³ Lovink, G. *Fibra oscura: rastreando la cultura crítica de Internet*. Tecnos. Madrid. 2004. Pàgina 39. Citat per: Landow, G., *Hipertexto 3.0*, p. 421

1. Els representants substitueixen als ciutadans, seran els seus portaveus. El problema que comporta aquesta manera d'entendre la representació política és que els representants són simples experts a sou dels ciutadans, “el gobierno ha degenerado en simple administración, la esfera pública se ha esfumado; [...] los asuntos políticos son aquellos que dicta la necesidad y que deben ser decididos por expertos sin que estén abiertos a las opiniones ni a una decisión libre;”⁹⁴

2. Els representants governen sobre el poble. La representació en aquest sentit vol dir que els votants renunciïn al seu poder, només l'exerceixen el dia de les eleccions. En aquest sentit “una vez más la función gubernamental se ha convertido en el privilegio de unos pocos, únicos que pueden ‘ejercer sus virtuosas disposiciones’”⁹⁵

La democràcia deliberativa, que també considera que els ciutadans en les democràcies actuals han cedit la seva llibertat política als seus delegats i que estan dominats pels grans partits i per grups d'interès organitzats, no trenca amb la tradició moderna i s'enfronta a la utopia de la desinmediació. Innerarity considera que aquesta utopia és un nou populisme⁹⁶. En el populisme el poble i el ciutadà són identitats prepolítiques i immediates, s'apel·la a la voluntat del poble com si fos una voluntat clarament definible. Seguint a Charles Taylor, Innerarity considera que la democràcia és una tensió entre les *institucions* i el *carrer*. Aquesta tensió possibilita que el sistema polític s'enriqueixi. Els dos extrems, *institucions* i *carrer*, són imprescindibles per què hi hagi democràcia. Que el *carrer* sigui indispensable per la democràcia no necessita gaire explicació. El punt en que Innerarity entra en oposició amb la utopia de la desinmediació és respecte la necessitat de les *institucions*⁹⁷. Per a Innerarity, les institucions són necessàries per a regular el mercat; en aquest cas són els neoliberalistes que volen eliminar la intermediació per tal que el mateix mercat s'autoreguli. Les institucions també han de regular i fer de mediadors del *carrer*, allunyant-se de la utopia de la desinmediació que per ella el *carrer* no necessita estar regulat. Les institucions

⁹⁴ Arendt, H. *Sobre la revolució*, p. 328

⁹⁵ Arendt, H. *Sobre la revolució*, p. 328

⁹⁶ Podem trobar, també, reflexions que vinculen la democràcia directa amb el populisme en autors com Sartori (*¿Qué és la democràcia?*.2007), Haskell (*Direct democracy or representative government. Dispelling the populist myth*.2001) i Kampen i Snijkers (*E- democracy. A critical evaluation of the ultimate E-dream*. 2003).

⁹⁷ Respecte la desconfiança que provoquen les institucions hi ha un punt de trobada entre la utopia de la desinmediació i l'Escola de Frankfurt.

democràtiques creen espais que fan possible la deliberació i la superació de la immediatesa dels interessos particulars del *carrer*. Innerarity ens diu:

“Si existe representación es porque el pueblo es una realidad lo suficientemente compleja como para que ninguna de sus manifestaciones (la opinión pública o la publicada, sus dirigentes o las estadísticas, los mercados o la moda, los grupos de presión o los excluidos) pueda resumirlo de manera satisfactoria. El pueblo es todo eso articulado de una forma siempre difícil de descifrar. [...] La representación no es una mera transposición de las características de la sociedad civil a la sociedad política, no es una mera expresión de lo social, sino un espacio de creación, lo que no se consigue sin esfuerzo y mediación.”⁹⁸

En els últims esdeveniments socials les xarxes socials han tingut un gran protagonisme, han mostrat una gran eficàcia per mostrar un sentiment de rebuig contra determinades situacions, mobilitzar-se contra el poder, o de vegades fins i tot provocar canvis estructurals en les institucions. Però al mateix temps aquests moviments de la immediatesa han tingut una gran dificultat per una construcció de la voluntat general, per a construir un relat constructiu de futur.

Barcelona, 2012,

Manel Codina Massons

⁹⁸ Innerarity, D. *El nuevo espacio público*, p.69